

**УСНА ІСТОРІЯ ПРО С. СЕВЕРИНІВКУ ЖМЕРИНСЬКОГО
РАЙОНУ НА ВІННИЧЧИНІ
КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

У статті подано спогади про село Северинівку кінця ХІХ- початку ХХ ст., у яких відтворено події пов'язані з Северинівським маєтком (нині палацо-парковим ансамблем) та його останнім володарем.

Ключові слова: Северинівський палацо-парковий ансамбль. А. Соколовський, пани, парк, сад, оранжерея.

Важливою історико-культурною пам'яткою села сьогодні є Северинівський палацо-парковий ансамбль. Северинівський парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення. Його взято під державну охорону рішенням виконкому Вінницької обласної ради народних депутатів від 29 серпня 1984 р. № 371 з метою збереження красивого ландшафту на мальовничому березі р. Рів, де зростає 60 видів дерев і чагарників.

Парк входить до складу природно-заповідного фонду України, який охороняється як національне надбання і є складовою частиною світової системи природних територій і об'єктів, що перебувають під особливою охороною. Землекористувач Северинівський кістково-туберкульозний санаторій Мінздорів'я України [1, с.2-3]. Северинівський палацо-парковий ансамбль включено до списку «Пам'яток історії та культури Вінницької області» [2, с.334], до альбому «Визначні пам'ятки Вінниччини» [3, с 184]. Про цю пам'ятку пишуть у краєзнавчій літературі [4, с.21-25].

Палацо-парковий ансамбль займає площу 50 га і розташований на складному, горбистому рельєфі.

На території палацово-паркового ансамблю розташовані: палац, що розділяє територію садиби на вищезазначені зони та одночасно є композиційним центром припалацової зони; три багатофункціональних архітектурних комплекси, які входять до складу господарської зони та склалися із 17 споруд. Розташовувалися вони у північній і південній сторонах від палацу; город з північної сторони; фруктовий сад і парк за палацом; фундаменти від будівлі водокачки в парку, на березі Рову; групи природних вапнякових скель у південній і західній частинах парку; кам'яний мур, що проходить по всій території садиби, але має значні втрати; жилий будинок для управляючого і садівника з флігелем та знаходиться за межею північної частини садиби, в межах припалацової зони.

МАТЕРІАЛИ ОДИНАДЦЯТОЇ НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

З іменем останнього володаря Северинівки - А. Соколовського пов'язано ряд будівельних робіт на території припалацової зони і ландшафтного парку. Мабуть, саме в цей час садиба була обнесена кам'яною огорожею, яка нині в окремих місцях сягає висоти 4 м [5, с.1-11].

У 1920 р. А. Я. Соколовському, вдалося вивезти до Польщі родину і частішу речей з Северинівського палацу. Тереза Фірлей, онука останнього господаря палацу, відвідавши Северинівку у липні 2012 р., згадувала розповіді бабусь і батька про цю подію: «Мій тато виїхав з Северинівки у 5-річному віці. Тому мало що міг пригадати, але все життя беріг у пам'яті окремі картинки: великий камінь у парку біля річки (він і досі тут є, я бачила його і зробила багато фотознімків), чудові широкі краєвиди, пагорби, гарний великий парк... Як вибухнула революція, наша родина спочатку поїхала до Києва (здається, в 1919 році), бо тут у селі було небезпечно... Стало очевидно, що не варто чекати нічого доброго, і вони змушені були поїхати до Варшави. Бабця Евеліна з дітьми виїхала, а тут у мастку до 1921 року лишався мій дідусь Антоній Соколовський зі своєю матір'ю і тещею. Під час польсько-більшовицької війни він співпрацював з Військом Польським, постачаючи йому продукти, і завдяки цьому отримав два залізничних вагони, в які міг повантажити речі з Северинівки - трохи меблів, трохи фотографій, книг та документів. Усе це поїхало до Варшави...» [6, с 10].

Про останніх господарів Северинівського маєтку та їх господарство і до сьогодні збереглись серед мешканців села різноманітні перекази. Так, жителька села Тарнавська (д. Сліпенька) Ганна Микитівна, 1924 р.н. та її син Тарнавський Іван Олександрович, 1957 р.н., згадували: «Там у парку водокачка є, коло «Каміня любові». І там цей, було колись, кажуть, карабиль був. В них такий оркестир їздив тоді по нему, грав на воді. Так що я тожи чув таке від старих людей, що казали таке. А там на Затішші то там ше тожи є його лісничі угоддя, були. Там можна поїхати, ше найти погріба, розваліни, всьо таке.

Тут була оранжерея. Вона була одноетажна, здоровенна. Ондзьо тут, зара можити подивитись. Наверно шо після війни її завалили. Я зара скажу, у 56 році тільки зробили верх на нижньому вуглові, де була. Це озьдо зробили діди - Кирильчик старий і зробив цей, и-и, шо свині колов він, мати, Польки баби, як її звати. Полі баби, озьдо де Микола Дмитрович живе. ... Бо я вже забувся» [7]. «Федя, Шалушин - фамілія. Шо я ни знаю? Як це цеї Палашки то шо я і ни знаю. Чи вона робила в санаторії, а він робив на путі, Федя Шалушин. Там.

Я пана ни знаю. Як вже була санаторія то там були іспехти. Там були, як його була фамілія? Він був огородніком. Ход був, Ход. О. То в нього були дужи там всьо квітки такі. І там дівчата пололи їх. (*Де вони росли!*). На іспехтах. Туто де зараз (*парники*). Да-да-да. Там такі були

квітки, що прямо... Там стояли всьо парники. Сіяли росаду. Просто парники такі довгі такі. Були в приміщині. Там і зимою квітки цвили. Ну, як тубі сказати. То іспехти називалися. Воно є. (*Там тільки одна стіна сохранилася?*). Да-да. Там дом такий був. І там всьо зимою цвили квітки і всьо. (*Дом був*) двоетажний. Там був підвал і ... Це я ше знаю. А так я більши, що я можу знати?» [8].

Матищук (д. Димчук) Євгенія Семенівна, 1926 р.н., згадала: «Мій тато, то ше трохи... ше як пан ше був. Дід мій вже коло пана служив. Шо сказав то то робив. Казали шо жінки ходили, дівчата і жінки, ходили на поли бураки полоти, жати до пана. О! То казали, шо пані дужи добра була. Сама виїжджала з цим, шо платит гроші. Но тоді щодня платили. Цілий день робиш, а ввечірі гроші получаєш. То кажи, шо жінки, котора жінка вже стара, сім'я є, то гет пускала ранчи додому. А дівчата в суботу «вже йдіт ранчи додому, бо вам треба помитися, щоб ви були чистенькі, бо зватра ниділя. То казали шо пані дужи добра була. Я їх не знаю. Це міні казали. Моя систра ходила робити до пана. Померла сестра, вона стара... О, я сама менча, а нас було шестиро. Вона сама старша. То ходила ше до пана. Ше молододою була. То казала, шо ці старші вперед, а ми менчі ззаду. Разом стаєм щоб..., бо відправляли з роботи. Молоді. Кажі, шо ше молода, ни вмієш ше полоти. Тай відправляє з роботи. То вони помижи старі, бо ж гроші ввечері треба» [9].

Та ж сама реципієнтка згадала про панський садок і виноградник: «Цегой садок, шо зара є, коло санаторія, і ше нишче був садок, до самої канави аж. Всьо загороджено. Ми тоді... навіть ніхто ни ходив. Сторожі ходили. (*А виноградник був там, де*) ми кажимо зара «Площадка». За Площадкою, ондзьо де сосни. Всьо позанихували, всьо посохло, всьо попадало. А тоді була красота. Дерево хароше було, сад хороший був, всьо було дужи посадяно. Всьо занихали» [9].

Також вона згадала: «Казали шо тут (*пан був*), тут дорожки дужи кругом (*у парку*), а тут кусочок цего поля було і він роздавав для людей, а так я ни скажу, бо ни знаю. Казали шо (*як залишав масток то*) взяв якусь мітлу і відро. Бо в нього там де це зара школа була, завалилася та школа. То це там жили його слуги і там вони тримали всьо. Казали, шо вже як наші колгоспи начинали то їх вже розкулачили. То взяв, каже, відро, обсадяний фігус у відрі. Нічо, каже, не дали їму, но він просив дайте мені мітлу і дайте мені вазон цей. А чого? Наверно, кажут, золото наверно закопав в тому вазоні» [10].

Та ж реципієнтка розповіла: «То я знаю, шо як розбирали оце папа, розбирали то в нього там, де ш та ше живе (шо «Коти» кажут), то там жи ж був цей дом. То там вулики стояли і всьо стояло. Мед качали гам. То це в тому домові. Ну там, ніби, цукровий завод був. Завод цукровий був ше більший. Іго відірвали кусок. Ше більший був. То там був завод. А

завод забрали в Бар. Я ни можу сказати коли. Це я ще мала тоді була. То казали тато, що як пана вже випроважали відци і там дядько в нього був слугою. Коло нього точно був. З ним разом їздив. То він кажи: «Дайти міні мітлу. Чи можна взяти мітлу і їден вазон. Вазон -фігус посадяний». То всі говорили, що на pewno там золото було. Нашо їму та мітла? Для мого взяв ту мітлу? Мітла ця шо замітати. Така ця з берези роблять її. То для чого їму та мітла? Усі тоді так говорили. Да, дозволили їму це взяти. То всі казали: «На pewno там золото він хранив у тій мітлі». Бо вже чутки були, шо цих панів вже розганяти. Навіть у Насці, шо на долині жила, тож и було золото. Дядько Василь тримав його в руках і ни додуло, шо то в горіхах, в шкаралупкі» [9].

Каспирович (д. Ванкіна) Вікторія Леонтіївна, 1924 р.н. згадали: «*(Які вони були, я)* ни знаю. Я тіки знаю шо дуже гарний почерк в Соколовського був. В тата було це, якесь посвідчення. Ни знаю, шо то таке. Ну, таке як пенсіонний нашій. Но такі гарні кругленькі букви, шо зараз ніхто... Каже, шо в нього був ций, такий гарний почерк. Бо ще шось говорили за почирк то він кажи: «Дивися, який гарний почирк у Соколовського був».

Хтось ще приїжав ще з *(його)* родичів. От! Десь є на pewno. Я думаю, шо можи десь є. Бо, ще я знаю, це було такий, ще як звідци заходити, там такий круглий зал, там піаніно стояло. Там зал такий виликий був, клуб там був, зробили. Бо я ходила, тоді гроший ни було, то просилася шоб кіно подивитись. Я цей зал то я знаю. При румінах то ще то піаніно стояло. Де вони його діли?» [II].

Яким був Северинівський палацо-парковий ансамбль за життя мешканців села старшого покоління, свідчать спогади записані нами.

Вище цитована нами реципієнта - Матищук (д. Димчук) Євгенія Семенівна, 1926 р.н., з чоловіком збудували на Висідалці, поруч з парком хату, багато років пропрацювала прибиральницею в санаторії. Тому вона багато знає про цей комплекс: «Я робила в колгоспі, на полі. А потом, уже як я строїла хату то я ни пішла в колгосп, а пішла в санаторію уборщицею.

Там усьо було. Під стіклом, двоетажне. Всьо поломали. Була така кімнатка, шо там сходилися, сиділи, ці, вже ніби главврач. Там ще помічники його. А сюди дальши дужи всьо квітками. Там був такий чоловік, шо занімався *(зеленим господарством)*. Зара його ще син є живий - Борис Іванович.

Я чула про нього *(управляючого Хота)*. Може я його й бачила, ще він тобі був. А шо міні тоді було, мало років. Шо міні тоді трималося щось в голові.

А це Борис Іванович. Які там квітки були всьо время. Вазони.

Це ни він був, а його батько. До війни і після війни. А тоді вже як батько старий був то він заміщав. А тоді тато помер тай він руководив всьо время.

СТАРОДАВНІЙ ІУЕДЖИБІЖ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНИ

А потім повалили. Це цього два чи три роки, ще всьо стояло. А то поступенно, по кусочку розібрали. По кусочку валили і всьо розвалили. А там такий гарний домок був, шо й ну. Там жили люди. Там усю разом було. їдно зданіє, довге. Квітки були, а це всьо було гобмуроваіо каменьом. Вулицьою ідети всьо гобмуровано, а типер всьо поваляно. Туди навіть нікого посторонних ни пускали. Які там квітки посадяні. Такого, шо це літом цвितут. Дорошки. Ідеш ти так як то в раю. Всю запихали.

Вазони були всілякі: фігуси. Як правильно - фігуси. Такі були як дерево. Такі фігуси там були. І рози були. Шо хочти було. Али поступенно, поступенно всьо занихали.

Всьоромно, ще за Царука, ще трошки було. Ше парники були. Капусту сіяли. Сіяли росади всілякі. На зимлі, під шклом. Робили люди, робили робочі, робили. То ще за Царука. Там таке була чистота. Це всьо було. А вже за санаторії, як це санаторія була, то я ж вам говору, ми робочі робили то там усно було. Сказали на роботу туди, дівчата роблять. Чоловік коло них, шо це за цим усім дивиця. Тут ще їден є. Це він вже ни той. Це він уже третій чи четвертий, молодий. Но він уже тоже на пенсії уже. Бо він уже тожи старий. Це вже самий задній.

А типер там вже нічого нима. Всю поваляно» [9].

Токарев Борис Іванович, 1936 р.н., у 1946 р., одинадцятирічним хлопцем переїхав з батьками до Северинівки. Тут його батько - Іван, 1889 р.н., багато років вів зелене господарство санаторію, яке згодом успадкував і він сам, працюючи тут до 1989 р. Борис Іванович розповів: «Всі кажут, шо дужи хароший, хароший садок був. Занімався (*пан*) виноделієм. Хароший сад був. Тераса для винограда була. Там, внизу, на склоні. Тераси були і виноград був. Одні розваліни лишились. Занімався виноделієм. Мабуть більше яблучне вино і може ягідники. Кізіл був. До цеї пори ще росте. А в низу подвали сільнейші хароші збереглись. В низу там (*під палацом*). Там бочки були. Вопшім, віноделіє було в нього хароше. Теплиця не дуже висока, з їдного боку. А з другого боку оранжерея метрів на п'ять. Туди до вулиці. Оранжерея була від більярдного доміка і туди до кінця вулиці. Бокова стенка, виртїкальна видика під стіклом. А кришу румини розібрали всю. Там чирдак був, зберігалась всяка-всячина. Тато працював після війни, з 46-го року. Батько дужи старий був, з 89-го року. Но ми тут не жили. Ми не тутешні. Батько родом з Теплицького району, село Корабелівка. Батько на Донбасі робив, а тоді почалася война. Переїхав на родіну. А потом вже переїхав сюди. Шукали роботу. Освіта в нього була. Якесь училище. Як батько тут був то оранжереї вже ни було. По середині будинок був. Там жив садовнік панський - Хот, чех. Хот був. Внизу, там по-теперішньому, була котельна. Топилось на одну половинку і на оранжерею топилося внизу, а на верху він жив з сімьою. То стіна - відгородяна тільки територія

МАТЕРІАЛИ ОДИНАДЦЯТОЇ НАУКОВО-КРАСЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

парників. Тай все. Не, не. Оце пристройка це вже типерішня. Тут кухня була санаторська, піщеблок.

Тут тільки за санаторієм був такий простий будиночок і там жив панський кучер. Але цього будинку вже й немає. Жив панський кучер -Матопський. І хазяйка була. То вже його не було, а хазяйка жила довгий час. То ми туди заходили з хлопцями. То в неї ще була така картіна: пара коней запряжена, каляска, в калясці пані і двоє дітей, двоє хлопців, і пан, і кучер на козлах сидит. Панський кучер - це її чоловік був. Але вона померла вже і тої фотографії вже ніхто не побачит. І будинку нема.

Це ж каретний двор. Не хазяйський, а іменно каретний двор. Там такі с бокси, брами широкі. Карет 10-12 поміщалося. Ніяких машин не було.

Я чув, як починалась революція, то він через річку Рів тікав на Ссрбіновці. Може забрав свої цінності і драгоценності і втік.

Прийшли большевики, совети.

І бібліотека була і картини. Бо я помню, я чув, шо с тої сторони не було (*показує*), кімнат - палат, а це була величезна тераса, чи як вона називаєця - віранда для танців. А з цієї сторони всьо були кімнати для гостей, шо приїжджали. Тут були подвали огромні, тут віна були. Сводами всьо так капітально зроблено. Всьо сводами, каменное... І оце хозяйственный двор і парникове хазяйство тоже мало два великих отделенія -два великих подвала. Під каретним двором тожи підвали. Там ни знаю шо було. Ну, як в парниковому хазяйстві: і яблука, і овочі, і фрукти були. Зберігалися. Два великих подвала. А винні подвали то це тут. В урології робилися віна, а тут стояли уже вистояні віна для гостей. Бо звідци с коридора ход був на низ. Слуги збирались. Слуги були, мабуть, свої.

Я тут з 11 років. Якби тоді був інтерес до чогось то можна було б людей старих розпитати. І багато тоді ше було людей, які тут працювали. Кажут шо він (*пан*) був дужи добрий. Ніколи в прозьбах ни відказував селянам. У всьому допомагав.

(*Оранжирея*) тоже дуже довгий час була розрушена, і по середині тільки стіни стояли. Парнике хазяйство було. В основному сад вирощували. Первоначально нічого не підвозилося. Жили тільки з того, шо вирощували. Бо сіялися і овочі, і буряки, і морква, і пшеницю сіяли, просо, кукурудзу Всьо-всьо своє. Харчувалися з своїх, свого хазяйства. А пізніше вже, канешно, постачали вже з Жмеринки, завозили продукти.

Багато було (*квітів*), да! Батько дуже любив. Ну, які там, деякі пальми були з насіння вирощені, фікуси були, отаке. З багаторічних, а то однорічні. Однорічні - глдіолуси, флокси. (*Пальми і фікуси на зиму*) завозилось все в корпус. Тут же летні площадки були. Дуже багато років на летній період вивозили всіх больних на площадки, а тут римонти

СТАРОДАВНІЙ МЕДЖИБІЖ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНИ

робили ціле літо. А на осінь забирали. А коли з року в рік погода почала мінятися то вже відмінили це.

(Як батько пішов на пенсію, Ви стали на його місце, на це на хазяйство?). Да-да! (Вирощували) це саме. Більше цвітоводством зацікавилися. Санаторій первоначально мав до сорока гектарів землі. Квіти для озеленення території. (Працював) поки не вкалічив, до восмьят дев'ятого року. А потім вже всеобща розруха пішла. Кілька років там один був бригадир, потім другий. А потім вже махнули рукою, й так воно закинулося. Завозили все з Жмеринки і в населення закупували всі овочі. (Тепер) сіють трошки, трошки моркви, буряків, але не багато» [12].

Отже, завдяки усній історії ми можемо значно розширити наші знання про історію с. Северинівки кінця ХІХ - початку ХХ ст. Вони також доповнюють відомості про цей час почерпнуті нами із архівних документів та речових пам'яток, що збереглись до сьогодні.

Список використаних джерел: 1. Охоронне зобов'язання на парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення СЕВЕРИНІВСЬКИЙ ПАРК. № ППМ-4/555 від 17 лютого 1997 р.

- 4 с 2. Пам'ятки історії та культури Вінницької області: словникова частина [Текст] / Упорядники: Ю. А. Зінько, М. Р. Мудраченко та ін.

- Вінниця, 2011. - 400 с.: табл.; кол. вкл. фото. 3. Визначні пам'ятки Вінниччини: Альбом / Вінниц. обл. краєзн. музей; відп. за випуск К. Висоцька. - Вінниця, 2011. - 400 с 4. Малаков Д. В. По Восточному Подолью (от Жмеринки до Могилева-Подольского). - М., 1988. - 168 с 5. Кучеренко В. С. Краткая историческая справка / В. С. Кучеренко // Памятник архитектуры и садово-паркового искусства 1 пол. ХІХ в. Усадьба в Севериновке Винницкой области. - К., 1989. - Т. I. - Кн. I.

- Шифр 708. - 14 с. 6. Сегеда Ю. Северинівський палац відвідала онучка останнього власника / Ю. Сегеда // Вінниччина. - 2012. - 25 липня. - С. 10. 7. Запис автора 27 жовтня 2011 р. від Тарнавського Івана Олександровича, 1957 р.н., жителя с Северинівки. 8. Запис автора 27 жовтня 2011 р. від Тарнавської (д. Сліпенька) Ганни Микитівни, 1924 р.н., жительки с Северинівки. 9. Запис автора 29 жовтня 2011 р від Матищук (д. Димчук) Євгенії Семенівни, 1926 р.н., та Матищука Івана Даниловича, 1925 р.н., жителів с. Северинівки. 10. Запис автора ^червня 2009 р. від Матищук (д. Димчук) Євгенії Семенівни, 1926 р.н., жительки с Северинівка. 11. Запис автора 27 жовтня 2011 р. від Каспирович (д. Ванкіна) Вікторія Леонтіївна, 1924 р.н., жительки с Северинівка. 12. Запис автора 29 жовтня 2011 р. від Токарева Бориса Івановича, 1936 р.н., жителя с Северинівки.